

monteskije i naše vreme

Monteskije. »O DUHU ZAKONA«, Filip Višnjić, Beograd, 1989.

milan tripković

Danas, kada se u našem društvu, kao i u većini ostalih socijalističkih društava — istina sa velikim zakašnjenjem i uz ne malu društvenu i ljudsku cenu — pojavljuju snažni zahtevi za demokratizacijom političkog života (re)aktualizuju rasprave o nekim temeljnim pitanjima državnog uređenja, nije čudo što oživljavaju interesovanja, kako za političke sisteme i praksu modernih industrijskih društava, tako i za teorijske osnove na kojima oni počivaju. U tom smislu se pojavila i promišljanje nekih klasičnih dela iz te oblasti, kao što je ovo koje je predmet našeg interesovanja, može smatrati ne samo dobrodošlim nego i neizbežnim. S druge strane, činjenica da je trebalo da prođe trista godina od rođenja Šarl-Luj Monteskieja (1689—1755) i dvesta godina od Francuske buržoaske revolucije, pa da se njegovo kapitalno delo, *O duhu zakona* (1748), koje je samo za njegovog života doživelo 22 izdanja, po prvi put u celini pojavi na srpskohrvatskom jeziku, na svoj način svedoči o našem, već poslovičnom, istorijskom kašnjenju i, bar delimično, pripomaže razumevanju naših društvenih (ne)prilika.

Kao što je poznato, Monteskie je bio jedan od glavnih predstavnika one liberalne struje u političkoj filozofiji XVII i XVIII veka koja je teorijski pripremila prelaz iz feudalne u građansku epohu. On se zalagao za slobodu građana, vladavinu prava, podelu vlasti i predstavničku demokratiju, a te ideje su ne samo našle »primenu« u Francuskoj buržoaskoj revoluciji, nego su i ugrađene u temelje modernog konstitucionalizma, čime su izvršile odlučujući uticaj na nastanak i razvoj savremenih kapitalističkih društava.

Inspirisan Lokovom političkom filozofijom i engleskom političkom praksom, te zadoben idejama prosvetiteljskog racionalizma, Monteskie je bio okrenut uporednom proučavanju društvenih institucija različitih naroda i istorijskih epoha, želeći da u tom mnoštvu otkrije postojanu osnovu i racionalnu bit ljudskih običaja, ustanova i zakona (»duh zakona«), odnosno pravilnosti njihovog nastanka i postojanja. Pod uticajem Aristotela i drugih velikih prethodnika i savremenika, on je svako traganje za apsolutno najboljim oblikom države smatrao uzaludnim, pošto je mislio da to zavisi od osobina naroda i pojedinaca kojima je taj državni oblik namenjen.

Tragajući za takvim oblikom društvenog ustrojstva koje bi u najvećoj meri uvažavalo različite potrebe, interese, vrednosti i norme ljudi, Monteskie je glavni napor usmerio na iznalaženje relativno najboljeg državnog uređenja, pre svega onog koje bi najviše odgovaralo potrebama i mogućnostima zapadnih društava i civilizacije. Pritom mu je osnovna ideja — vodilja bila teza o podeli vlasti na zakonodavnu, sudsku i izvršnu, kao glavnom mehanizmu njene zaštite od zloupotrebe, a osnovni cilj sloboda građana, budući da je to najviša vrednost kojoj se sve ostalo mora podrediti.

Proučavajući empirijski putem različite političke sisteme, Monteskie sva državna uređenja klasifikuje na tri osnovna oblika: republike, monarhije i despotije. Za prvi i drugi oblik je karakteristično da se u njima, ali ne na isti način, vlada na osnovu zakona, dok se treći zasniva na samovolji vladodržaca. A budući da je vladavina prava jednina, iako ne i apsolutna, garancija protiv zloupotrebe vlasti, a time i zaloga individualnih prava i sloboda, Monteskie opravdava i brani samo one državne oblike koji se zasnivaju na javno obznanjenim i dosledno poštovanim zakonima ne zanemarujući pri tom velike razlike koje postoje među njima.

Po njegovom mišljenju, u *republici* suverenu vlast može da ima bilo grupa ljudi (tada je reč o aristokratiji) ili ceo narod (tada se radi o demokratiji). U oba slučaja vlast se vrši prema

zakonima koje donosi plemićko telo ili narodna skupština. Osnovno načelo republike, koja se najbolje može ostvariti na maloj teritoriji, bila bi vrlina, a ona se sastoji u ljubavi prema domovini, zakonima i jednakosti, pri čemu nije reč o apsolutnoj jednakosti, već samo o proporcionalnoj raspodeli moći prema imovini ili zaslugama za opšte dobro. Tip pojedinca koj najviše odgovara republici jeste građanin, a vrhunsku vrednost je opšte dobro.

Što se tiče *monarhije*, ona je vezana za teritoriju srednje veličine. Iako u njoj upravlja jedan čovek, monarhija se pridržava postojanih i javno obznanjenih zakona, pa je to, uz određenu samostalnost plemstva i sveštenstva, garancija da vlast neće biti zloupotrebljena na štetu podanika. Osnovno načelo monarhije je čast, kojom se odlikuju ljudi plemenitog porekla, i koji zbog toga imaju određene privilegije. Kao što, dakle, bez kralja nema plemstva, tako i bez plemstva nema kralja, jer se, u protivnom, on pretvara u despota. Za razliku od republike, ovde je izvršna vlast mnogo jača, te lakše može sprečiti neredu u državi, ali, s druge strane, može biti i izvor zloupotreba.

Najzad, suprotno prethodnim oblicima, despotija je vladavina bezakonja. U njoj su politička prava i slobode ukinute. Izuzev despota, tu su svi ljudi jednaki, ali u ropstvu. Osnovno načelo takvog državnog uređenja jeste strah, koji skoro podjednako — ali, naravno, iz različitih razloga i s nejednakim posledicama — obuzima i podanike i despota. Vlast despota osnažena je ne samo nasiljem nego i neznanjem podanika, čemu veliki doprinos daje i moćna i svugde prisutna religija (mi bismo danas mogli reći ideologija), koja je istovremeno jedina u stanju da, barem donekle, ublaži njegovu samovolju. Osnovni cilj državne vlasti je očuvanje postojećeg, a to se, između ostalog, postiže izolacijom pojedinaca i njihovom ravnodušnošću za javne poslove i sudbinu bližnjih.

Očigledno je da se u ovoj Monteskieovoj tipologiji, koja, uprkos protoku vremena, nije ništa izgubila na svojoj aktuelnosti, organizacija različitih tipova vlasti dovodi u najtešnju vezu sa strukturom i organizacijom društva, kao i sa istorijskim nasledom, a da se demokratija

pre svega shvata kao vladavina zakona (a ne bukvalno kao »vladavina naroda«), što je sve povezano sa idejom o mešovitoj vladi i potrebi uravnoteženja heterogenih interesa u društvu.

Rukovođen idejom slobode i poučen negativnim iskustvom despotskih vladavina, Monteskie najveću opasnost za zloupotrebu vlasti vidi u njenom koncentrisanju u rukama pojedinaca, odnosno malog broja ljudi, kao i u odsustvu zakona. Da bi se to predupredilo, on predlaže da se u samu vlast ugrađuje mehanizmi koji će njene različite funkcionalne i organizacione elemente razdvojiti i uzajamno ograničavati, nadzirati i uravnoteživati. To njegovo čuveno načelo o podeli vlasti bilo je kasnije, više ili manje dosledno i celovito, ugrađeno u mnoge ustanove višestranačkih parlamentarnih društvenih sistema, čineći jedan od osnovnih elemenata i pokazatelja njihove demokratčnosti.

Uporište za ovakva stanovišta i iz njih proizašlu političku praksu nalazimo u onom, nazovimo ga uslovno racionalističko-realističkom krilu u istoriji filozofske i sociološke misli, koje počinju sa Aristotelom a kome pripada i Monteskie, za koje je karakteristično da u traganju za najboljim državnim uređenjem u najvećoj meri uzima u obzir ne samo individualna prava i slobode ljudi, nego i date društvene prilike, odnosno dostignuti civilizacijski nivo. Pokazalo se, i pokazuje se uvek iznova, da je to, mada ne i savršeno, ipak najbolje, ili, kako neki vole da kažu, najmanje loše, kako za društvo tako i za pojedinca.

Bilo bi stoga dobro da i u našim aktuelnim dilemama, sučeljavanjima i nevoljama prevlada taj realistički pristup, koji bi, uvažavajući i koristeći, češće i više nego do sada, iskustva i dostignuća drugih, pronašao takva rešenja koja bi najviše odgovarala našim potrebama i mogućnostima, između ostalog i oslanjajući se na naučna saznanja, mada, poučeni dosadašnjom praksom i sadašnjim lutanjima, moramo u tom pogledu biti prilično skeptični.

U svakom slučaju, u tim naporima i traganjima Monteskie i drugi liberalni mislioci nam mogu biti od velike koristi, kao što i njihovo upoznavanje od strane širokog čitateljska može doprineti opštem razvijanju i podizanju političke kulture kao jednom od najbitnijih preduslova demokratizacije društva. Ali i bez toga, prevodenje ovog dela se može smatrati prvostepeno kulturnim događajem i poduhvatom, kako zbog njegovog značaja i vremena u kome se pojavljuje, tako i zbog mogućih dugoročnih pozitivnih posledica njegovog približavanja našoj kulturi i našoj društvenoj zbilji. A tome veoma mnogo doprinosu odgovarajući predgovor i oprema, ali pre svega odličan prevod našeg, već od ranije afirmisanog prevodioca i izvanrednog poznavaooca francuske sociološke literature, Aljoše Mimice.

prirodno srodstvo

Kasim Prohić: »Djela«, Svetlost — Veselin Masleša, Sarajevo

dragana tomašević

Nedavno su se u izdanju sarajevskih izdavača »Svetlost« i »Veselin Masleša« pojavila sabrana djela Kasima Prohića u 6 knjiga. Djela su oblikovana tako da prate hronologiju nastajanja i objavljivanja pojedinačnih knjiga i spisa, vodeći računa o tematskim oblastima. Prva tri toma Djela obuhvataju knjige koje je autor objavio za života, dok preostala tri toma obuhvataju spise objavljene za života i jedan dio tekstova nadenih u zaostavštini.

Prvi tom sadrži dvije knjige: »Odvajnost izricanja« i »Figure otvorenih značenja«. »Odvajnost izricanja« je prvi put objavljena 1970. godine u Studentskom centru Sveučilišta Zagreb (Biblioteka »Razlog«), a poslije 6 godina, 1976. godine kod istog izdavača (u Biblioteci »Tek«) pojavljuju se »Figure otvorenih značenja«. »Odvajnost izricanja«: fenomenologija životnih formi« je zbirka eseja u kojoj već autorov izbor forme pokazuje njegovo uvjerenje da je esej najpogodnija forma savremenog filo-

zofskog izražavanja, forma u kojoj savremena filozofija može najprije steći svoje samosvojno, autentično biće. Autor to i eksplicitno kaže: »Odvajnost izricanja« ne nudi nikakav obrazac iako se trudi oko naznačavanja jedne od mogućnosti mišljenja u našem jeziku. Utoliko ona zahtijeva prihvaćanje ili opovrgavanje. Krhkost njenog htijenja kao pokušaja zasvođenja je krhkošću izgovorenog kao takvog.«

Druga knjiga »Figure otvorenih značenja: ka kritici pojmovnog pozitivizma« također je pisana u formi eseja. Dakle, knjiga otvorene forme i istovremeno knjiga koja traga za otvorenosti mišljenja i ideja. Kritički odnos prema pojmovnom pozitivizmu klasičnog filozofskog pisma znači pokušaj iznalaženja onog oslonca u samom mišljenju i zbiljskim likovima koje ono reflektira, koji može pružiti mogućnost da se statički sklop svijeta i logika pojmovnog imenovanja misle kao otvorene forme. Taj oslon se u prvom dijelu »Figura otvorenih značenja« nalazi u primarnim »elementima« ljudske komunikacije sa svijetom: u riječi, tekstu, boji, zvuku, gestu. Drugi dio knjige (Elementi-rad-